Examen HAVO

2019

tijdvak 1
woensdag 22 mei
13.30 - 16.00 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 34 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 70 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Het thema van dit examen is water: het gaat over de symbolische betekenis van water en de manieren waarop kunstenaars, architecten en vormgevers water verbeelden en water als inspiratiebron of uitgangspunt nemen voor hun werk.

Onder water

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 13

Op afbeelding 1 zie je het baptisterium van Pisa uit 1153. Een baptisterium is een doopkapel. Dopen is een religieus inwijdingsritueel waarbij iemand wordt ondergedompeld in een bad met water of waarbij het hoofd van iemand met een beetje water wordt overgoten.

In 1153 werd begonnen met de bouw van de doopkapel in romaanse stijl. De loggia – een ondiepe zuilengalerij – en de koepel werden pas later toegevoegd, aan het begin van de veertiende eeuw. Deze zijn in gotische stijl gebouwd.

Bekijk afbeelding 1.
Het onderste deel van de doopkapel is gebouwd in romaanse stijl.

2p **1** Noem twee kenmerken van de romaanse stijl die je terugziet in het exterieur.

Vergeleken met het onderste deel lijkt het bovenste, gotische deel van het exterieur luchtiger.

3p **2** Leg uit:
- waardoor die indruk van luchtigheid ontstaat en
- licht dit toe met twee voorbeelden.

Op afbeelding 2 zie je het interieur van het baptisterium met onder in de foto het marmeren doopvont. Bij de doop wordt het doopvont gevuld met water. Dit doopvont is groot genoeg om iemand helemaal in onder te dompelen. Op afbeelding 3 zie je het doopvont van dichtbij.

Bekijk afbeelding 2 en 3.
Het doopvont neemt binnen dit baptisterium een belangrijke plek in. Dit blijkt onder andere uit de vormgeving van het interieur.

3p **3** Noem drie aspecten van het interieur waaruit dit blijkt. Laat de versiering van het doopvont zelf buiten beschouwing.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Het doopvont heeft een achthoekige vorm. De achthoek verwijst naar de wederopstanding van Christus na zijn dood. Vanwege die symboliek wordt de achthoek vaak gebruikt als grondplan voor een baptisterium of doopvont.

1p **4** Leg uit dat de symboliek van de achthoek goed past bij een doopvont.

Op afbeelding 4 en 5 zie je het Zuiderbad, een overdekt zwembad in Amsterdam. Het gebouw dateert van 1897. In die tijd was het een rijwielschool, een hal waar je kon leren fietsen. In 1908 sloot de school en stond het gebouw enkele jaren leeg. De arts Otto Lanz kwam op het idee om in dit gebouw een zwembad te maken. In die tijd droeg een zwembad bij aan een betere hygiëne en gezondheid van de bevolking.

figuur 1

Op figuur 1 zie je het interieur met de oorspronkelijke ijzeren dakconstructie van het gebouw. Die constructie biedt praktische voordelen voor (de aanleg van) een zwembad.

2p **5** Leg uit welke twee voordelen de ijzeren dakconstructie biedt voor dit zwembad.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

In de negentiende eeuw grepen veel architecten terug op stijlen uit het verleden. Elk gebouwtype kreeg bij voorkeur een neostijl die paste bij de functie van het gebouw. Zo werden kerken uitgevoerd in een neogotische stijl en bestuursgebouwen in een neoclassicistische stijl.

Bekijk afbeelding 4 en 5.
Het exterieur van dit gebouwtype, een fietshal of later dus overdekt zwembad, laat juist een mengelmoes van stijlen zien met kenmerken van bijvoorbeeld de gotiek en de renaissance.

1p **6** Geef een verklaring voor deze mengelmoes van stijlen bij dit gebouwtype.

Zwemmen in dit Zuiderbad was in eerste instantie bedoeld voor de gegoede burgerij. Aan het interieur werd dan ook extra aandacht besteed, zoals aan de fontein die je ziet op afbeelding 6 en 7.

Bekijk afbeelding 6 en 7.
De fontein van het Zuiderbad straalt luxe uit.

3p **7** Noem drie aspecten van de fontein die bijdragen aan deze luxe.

Op afbeelding 8, 9 en 10 zie je het Noorderparkbad te Amsterdam.
Het zwembad, ontworpen door de Architekten Cie., opende in 2016. Een verslaggever van *Het Parool* was erg onder de indruk van het nieuwe bad en schreef: "Het Noorderparkbad is het mooiste van de wereld. Het is een ode aan de waterdruppel."

Het meest opvallende element van dit gebouw zijn de gordijnen van geweven staal. Je ziet een gordijn meer in detail op figuur 2 en figuur 3.

figuur 2

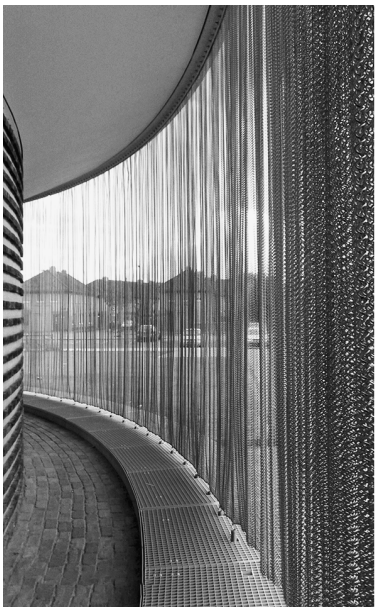

figuur 3

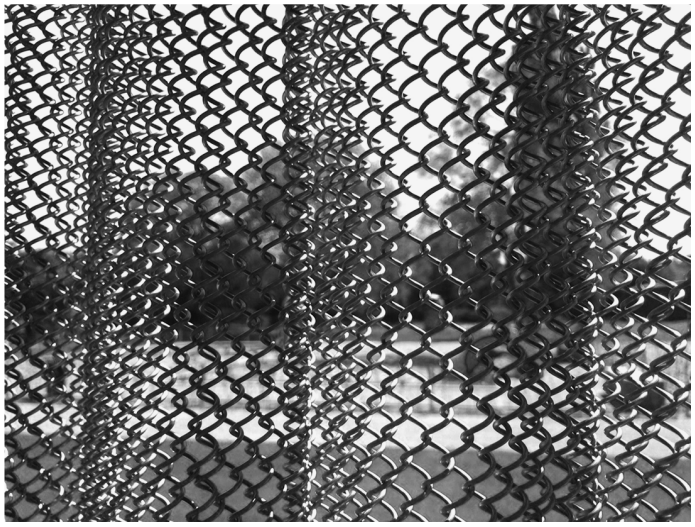

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Via deze stalen gordijnen stroomt overtollig regenwater van het dak naar beneden. Het wordt opgevangen in goten en deels hergebruikt voor het spoelen van toiletten en – na zuivering – als zwemwater.

Bekijk afbeelding 9 en 10 en figuur 2 en 3.
De vormgeving van de stalen gordijnen roept associaties op met water.
2p **8** Leg dit uit aan de hand van twee aspecten van de vormgeving.

Bekijk afbeelding 8, 9 en 10.
De gordijnen maken de overgang tussen het gebouw en de parkachtige omgeving voor het oog minder hard.
2p **9** Leg met twee voorbeelden uit dat de gordijnen de overgang van gebouw naar omgeving voor het oog minder hard maken.

Op afbeelding 11 zie je de buitenbaden en ligweides van het Noorderparkbad. Het zwembad wil een ontmoetingsplek zijn.

Het Zuiderbad werd oorspronkelijk opgericht met het doel om bij te dragen aan een gezonde manier van leven van burgers. Dit geldt ook voor het Noorderparkbad, maar de invulling van dit doel – gezond leven – verschilt.
Bekijk afbeelding 4 tot en met 11.
1p **10** Beschrijf het verschil in doelstelling tussen het Zuiderbad aan het begin van de twintigste eeuw en het Noorderparkbad nu als het gaat om 'gezond leven'.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Op figuur 4 zie je *Swimming Pool* (Zwembad) van de Argentijnse kunstenaar Leandro Erlich. Hij maakte dit werk voor Museum Voorlinden in Wassenaar. Het werk bestaat uit een grote rechthoekige bak afgedekt met een transparante glasplaat. Op deze glasplaat is een laagje water (6 cm diep) aangebracht.

figuur 4

Op het eerste gezicht ziet dit zwembad in deze museumzaal er heel vanzelfsprekend uit.

1p **11** Leg uit waarom dit zwembad in deze museumzaal er vanzelfsprekend uitziet.

Op afbeelding 12 zie je het zwembad van boven en op afbeelding 13 zie je het zwembad van binnenuit. De mensen die in het zwembad staan hebben toegang tot het bad via een ingang die een verdieping lager ligt.

Of de beschouwer nu van buiten af op het zwembad kijkt of onder in het bad staat en naar boven kijkt, op beide plekken ervaart de beschouwer een gevoel van vervreemding.

2p **12** Geef voor beide posities aan waardoor dit vervreemdende effect ontstaat.

1p **13** *Swimming Pool* is een voorbeeld van

A een happening.
B een installatie.
C een readymade.
D land art.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

De zondvloed

Vragen bij afbeelding 14 tot en met 19

Op afbeelding 14 zie je een miniatuur uit een dertiende-eeuws manuscript met de voorstelling van de ark van Noach. Het verhaal van de ark van Noach komt uit de Bijbel. Noach krijgt van God de opdracht een ark (een woonschip) te bouwen. De ark moet zo groot zijn dat daarop, naast de familie van Noach, van elke diersoort één mannetje en één vrouwtje past.

Uit onvrede over wat de mens op aarde aanricht, is God van plan om de aarde te laten overstromen. Dit wordt 'de zondvloed' genoemd. Iedereen verdrinkt, behalve Noach en alle andere mensen en dieren die aan boord van de ark zijn.

Afbeelding 14 laat een moment vóór de zondvloed zien: een engel helpt de dieren bij het binnengaan van de ark. Afbeelding 15 verbeeldt een moment tijdens de zondvloed.
Vergelijk afbeelding 14 en 15.
Aan de verbeelding van het water kun je het verschil zien tussen het moment vóór en tijdens de zondvloed.

3p **14** Beschrijf dit verschil aan de hand van drie aspecten van de voorstelling.

Bekijk afbeelding 14.
Aan boord van de ark bevindt zich een groot aantal mensen en dieren. De maker van deze miniatuur wilde die enorme hoeveelheid laten zien en tegelijk de voorstelling overzichtelijk houden.

3p **15** Beschrijf drie manieren waarop de maker laat zien dat de ark vol mensen en dieren zit en hij tegelijk de voorstelling overzichtelijk houdt.

Op afbeelding 16 zie je ook een voorstelling van de ark van Noach. Hier betreft het een miniatuur uit een laatveertiende-eeuws manuscript.
De voorstelling op afbeelding 16 is levensechter dan die op afbeelding 14. Dit komt onder andere door de ruimteweergave.

2p **16** Beschrijf twee aspecten van afbeelding 16 die de **ruimteweergave** meer levensecht maken (dan die op afbeelding 14).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Miniaturen zoals die op afbeelding 14, 15 en 16 werden niet gemaakt met het doel om een levensechte weergave van de werkelijkheid te geven. Ze dienden een ander doel.

1p **17** Leg uit wat het voornaamste doel was van dergelijke miniaturen.

Op afbeelding 17 zie je *Sneeuwstorm – stoomboot bij de monding van een haven (die noodsignalen afgeeft in ondiep water)* uit 1842 van de Engelse schilder William Turner. Turner was gefascineerd door storm op zee en ook door technologische uitvindingen, zoals de stoommachine die een nieuw type boot aandreef.

Bekijk afbeelding 17.

Turner schildert het meest hevige moment van een storm op zee.

3p **18** Noem drie aspecten van de voorstelling waaruit blijkt dat het om een hevig moment tijdens een storm gaat.

Turner versterkt het stormachtige effect door zijn manier van schilderen.

3p **19** Noem, steeds met een voorbeeld, drie manieren van schilderen die Turner gebruikt om het stormachtige effect te versterken.

Bekijk afbeelding 17.

Het onderwerp van dit schilderij past bij een visie op de natuur die kenmerkend was voor de romantiek.

2p **20** Geef:

- de romantische visie op de natuur, en
- leg uit waarom het onderwerp van dit schilderij hierbij past.

Op afbeelding 18 en 19 (detail) zie je een werk uit 2014 van de Chinese kunstenaar Cai Guo-Qiang. Dit werk bestaat uit een oude vissersboot waarop 99 levensgrote replica's van dieren zijn geplaatst. De boot vaart over een rivier die ernstig is vervuild naar een verderop gelegen galerie.

Bekijk afbeelding 18 en 19.

Dit werk roept associaties op met het verhaal van de ark van Noach.

2p **21** Beschrijf twee aspecten van de voorstelling die associaties oproepen met het verhaal van de ark van Noach.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Zowel in de miniatuur met de voorstelling van de ark van Noach als in het werk van de Chinese kunstenaar, speelt de dreiging door water een grote rol. In beide gevallen is de mens de oorzaak van het onheil. Er is echter een groot inhoudelijk verschil tussen beide werken.

2p **22** Leg het inhoudelijke verschil uit tussen de miniatuur met de ark van Noach en het werk van de Chinese kunstenaar.

Guo-Qiang laat de boot met dieren over de vervuilde Huangpu-rivier varen, op weg naar de galerie waar zijn werk tentoongesteld wordt. Bewering: door deze tocht werkt dit kunstwerk effectiever als protestmiddel dan wanneer de kunstenaar de boot rechtstreeks in de galerie geplaatst had.

2p **23** Geef twee argumenten die deze bewering ondersteunen.

Boodschap in een fles

Vragen bij afbeelding 20 tot en met 25

Op afbeelding 20 zie je een kristallen karaf met een stop, ontworpen door de Nederlandse glaskunstenaar A. D. Copier (1901-1991). Het ontwerp dateert van 1963. De karaf is bedoeld om water of wijn uit te schenken.

De vormgeving van de karaf doet denken aan vloeistof, zoals water.

3p **24** Beschrijf drie aspecten van de vormgeving die doen denken aan vloeistof, zoals water.

Bekijk afbeelding 20.

De karaf is een voorbeeld van modernistische vormgeving.

2p **25** Noem twee kenmerken van het modernisme die je herkent in de karaf.

figuur 5

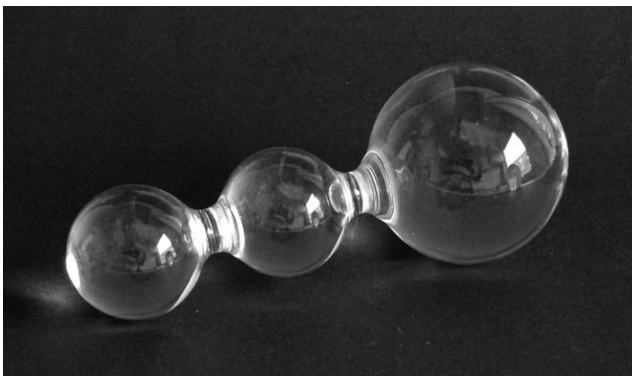

Op figuur 5 zie je de stop van de karaf. De stop is zo ontworpen dat de hals van de karaf er goed mee wordt afgesloten.

1p **26** Leg uit waardoor juist deze vormgeving ervoor zorgt dat de hals goed wordt afgesloten.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Op afbeelding 21 zie je een plastic wegwerpflesje met bronwater. Het flesje wordt in grote hoeveelheden geproduceerd en verkocht.
Bekijk afbeelding 21.
Het ribbelpatroon op de fles is gebaseerd op de beweging van water.

2p **27** Beschrijf twee manieren waarop het patroon verwijst naar waterbewegingen.

De ribbels in het flesje hebben ook een praktische functie.

2p **28** Noem twee praktische functies van de ribbels.

figuur 6

figuur 7

Op figuur 6 (links) zie je een reclame-affiche voor mineraalwater van het merk Spa uit 1931 door de Franse ontwerper Jean d'Ylen. Op figuur 7 (rechts) zie je het veel later ontworpen logo voor SPA.

Bekijk figuur 6 en 7.
Veel bedrijven kiezen ervoor om het logo van hun merkproduct te vereenvoudigen.

2p **29** Geef twee belangrijke redenen voor deze vereenvoudiging.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Op afbeelding 22 zie je een drinkfles van de Nederlandse ontwerper Rinke van Remortel. Met dit ontwerp won hij de prijsvraag die het bedrijf Dopper in 2010 had uitgeschreven voor een herbruikbare drinkfles voor kraanwater. Het bedrijf wil met dit soort drinkflessen het wegwerpen van plastic flessen tegengaan.

De fles bestaat uit drie delen: het grote blauwe deel, het witte deel en de blauwe dop. Dit systeem heeft voordelen voor de gebruiksfunctie.

2p **30** Noem drie voordelen van dit systeem voor de gebruiksfunctie.

De Dopper is verkrijgbaar in verschillende kleuren en is ook te bestellen met een persoonlijke opdruk op het witte deel (afbeelding 23). Deze variaties in kleur en opdruk bieden de consument voordelen voor het gebruik. Zo kan de consument een kleur kiezen die past bij zijn of haar outfit.

2p **31** Geef nog twee voordelen die deze variatie in kleur en opdruk de consument biedt.

De internationale organisatie Join the Pipe produceert ook herbruikbare waterflessen, zoals het prijswinnende ontwerp van Mark Schulte uit 2009. Je ziet dit ontwerp waterflessen op afbeelding 24.

Afbeelding 25 is afkomstig van de website van Join the Pipe. De organisatie omschrijft haar doelstellingen als volgt: "Het doel is om iedereen, overal ter wereld, van schoon drinkwater te voorzien en het gebruik van milieuvervuilend voorverpakt water (zoals plastic wegwerpflessen) tegen te gaan. Van de opbrengst van de Join the Pipe-producten zoals de duurzame drinkwaterflesjes, Join the Pipe (horeca)-water en kraanwatertappunten, worden water- en sanitaire voorzieningen, zoals drinkwaterputten in ontwikkelingslanden als Afrika en Azië gefinancierd."

Het ontwerp van Schulte is gebaseerd op het idee van een waterleiding. *Bekijk afbeelding 24 en 25.*

3p **32** Leg uit:
- dat het ontwerp gebaseerd is op het idee van een waterleiding, en
- toon dit aan met twee voorbeelden.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

In het ontwerp van Schulte ligt de nadruk meer op de inhoudelijke betekenis van de waterfles voor de organisatie dan op de gebruiksfunctie van de waterfles.

3p **33** Leg dit uit door in te gaan op
- de vormgeving van de fles,
- de inhoudelijke betekenis van de fles voor Join the Pipe, en
- de gebruiksfunctie van de fles.

Op figuur 8 zie je een logo dat Join the Pipe in haar campagne gebruikt om wereldwijd aandacht te vragen voor de problematiek rond schoon drinkwater.

figuur 8

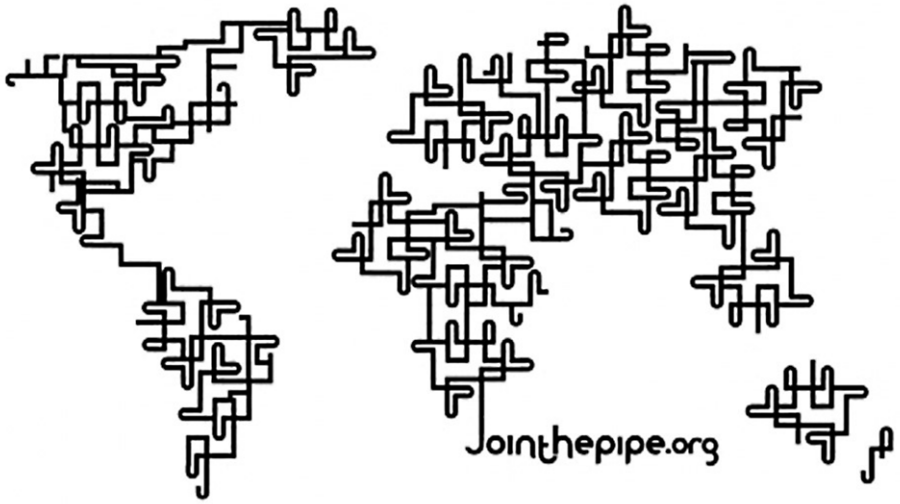

De organisatie promoot haar project met de woorden:

"Dit is het eerste sociale netwerk van kraanwaterdrinkers met als droom het bouwen van de langste waterleiding om zo iedereen, overal ter wereld, van schoon drinkwater te voorzien."

Het logo draagt de maatschappelijke doelstelling van de organisatie uit.

1p **34** Beschrijf de manier waarop het logo deze doelstelling uitdraagt.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.